

ELITE RURALE ȘI ÎNVĂȚĂMÂNT CONFESIONAL ÎN SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ TRANSILVANĂ ÎN ANII MARELUI RĂZBOI (I)*

Mirela Popa-Andrei**

Abstract: *Education was an issue of great concern for the Romanian religious and secular elites during the Great War. In those troubled times, one of the major stakes of the Romanian society was to maintain schools and the denominational education system in a functional state. A serious problem that affected Romanian confessional education was that of the teaching staff, whose numbers had considerably subsided even before the war and were further depleted by the massive enrolments of the Romanian teachers. What is important is that, although many teachers were recruited and deployed on the front, although school attendance decreased and the buildings of some schools were destroyed, denominational education continued and confessional schools survived the difficult times of the war. This was possible through the mobilization of all the social categories remaining at home, from the village elites to the ordinary people, including the most vulnerable demographic groups: women, the elderly and children. Parish priests and retired instructors substituted for the teachers who had enrolled in the army, ensuring thus the continuity of the teaching process. Moreover, the civilian population made enormous material and logistical efforts to support the school institution.*

Keywords: Great War, Transylvania, Romanian Society, Rural Elites, Denominational Education System.

În rândul românilor transilvăneni, elita ecleziastică a jucat, datorită circumstanțelor politice, două roluri extrem de importante: pe cel de purtător legitim de cuvânt al poporului și de reprezentantă a intereselor naționale, păstrându-le până târziu în a doua jumătate a secolului al XIX-lea¹ și chiar mai mult, am spune noi. În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, Partidul Național Român a preluat conducerea mișcării politico-naționale românești, iar ierarhii români au fost înlăturați din fruntea acestui organism politic. Însă, la nivel local, clerul și-a păstrat același rol important, și-a menținut gradul de influență în societate, iar prin natura atribuțiilor sale, s-a implicat în continuare în toate palierele vieții sociale. La cumpăna secolelor XIX și XX, slujitorii altarului s-au constituit alături de învățătorii sătești, într-o reală clasă politică la nivel local. Chiar dacă între cele două compo-

---

* The study was supported through the grant CNCS – UEFISCDI, project no. PN-III-P4-ID-PCE-2016-0661, *Social and professional trajectories in concurrent confessional spaces: Transylvania (1850–1918)*.

** CSII dr., Institutul de Istorie „George Barițiu” Cluj-Napoca; e-mail : mirela_andrei@yahoo.com

¹ Keith Hitchins, *Ortodoxie și naționalitate. Andrei Șaguna și românii din Transilvania 1846–1873*, București, Univers Enciclopedic, 1995, p. 148.

nente ale elitei sătești au existat deseori și divergențe, izvorâte din faptul că au ajuns să-și dispute preeminența în lumea rurală, prin natura legăturilor existente între cele două instituții pe care le reprezentau, Biserica și Școala, de cele mai multe ori ele au fost obligate să colaboreze și să acționeze solidar în beneficiul societății românești transilvane. Legătura dintre Biserică și Școală, cele două instituții-cheie ale românilor din Ungaria, a fost una indisolubilă. După un incipient și fragil proces ce părea a anunța segregarea lor, în anii semi-liberalismului austriac, în contextul instaurării regimului politic dualist austro-ungar și a politicilor de deznaționalizare pe care guvernele de la Budapesta le-au promovat, Biserica și Școala românească și-au construit un drum comun, a cărui miză a fost menținerea identității naționale în fața maghiarizării agresive încurajată de legislația dualistă. Prin urmare, secularizarea, înțeleasă ca un atribut al modernizării unei societăți, nu a putut avea succes în societatea românească din spațiul transilvan. În viziunea liderilor români, separarea Școlii de Biserică nu ar fi avut drept consecință în mod obligatoriu un progres, ci mai degrabă un regres, atâta vreme cât acest lucru punea în pericol caracterul național al învățământului.

Problema învățământului a preocupat elita românească, deopotrivă confesională și laică și în vremea Marelui Război. În acele vremuri tulburi, una dintre marile mize ale societății românești a fost menținerea în stare funcțională a școlilor confesionale. Implicarea elitelor românești transilvane în sprijinirea învățământului confesional însemna continuarea într-un alt plan a mișcării naționale de emancipare. În contextul declanșării războiului, școlile confesionale nu puteau fi lăsate la discreția guvernului, fiind necesară substituirea dascălilor plecați pe front cu persoane calificate. Pe de altă parte, efortul material al populației civile rămasă acasă, în general femei, copii și bătrâni, depus în vederea susținerii școlilor confesionale, a fost unul deosebit de dificil, dar cu atât mai mult merituos și laudabil.

Continuarea procesului de învățământ a fost unul dintre obiectivele importante asumate și de către guvernul de la Budapesta, așa cum rezidă din numeroasele ordine lansate pe această temă în anii războiului de către Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică. Publicarea legilor și a decretelor cu caracter excepțional, încă din primele zile ale războiului, infirmău ideea introducerii „stării de asediu”, menționând că printre instituțiile care urmau a-și continua funcționarea normală aveau să se numere în primul rând, școlile².

Astfel, pentru ca instrucția școlară să nu fie afectată de război, Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică, prin ordinul 3930 dat în 14 august 1914, adresat inspectoratelor regești, a stipulat modul în care urma a se organiza învățământul în școlile de stat și comunale, în „institutele de pedagogie higienică” din care dascălii erau recrutați pentru serviciul militar³. Ordinul ministerial dispunea suspendarea

² Liviu Maior, *Doi ani mai devreme. Ardeleni, bucovineni și basarabeni în război (1914–1916)* (infra: *Doi ani mai devreme*), Cluj-Napoca, Edit. Școala Ardeleană, 2016, p. 151.

³ Serviciul Județean Alba al Arhivelor Naționale (infra: SJAAN), fond Parohia Greco-Catolică Bucerdea Vinoasă, dos. 1/1914, f. 39.

prelegerilor din școlile de repetiție pe timpul războiului, cu scopul ca elevii obligați a frecventa această formă de învățământ să poată ajuta la lucrul câmpului, unde lipsa brațelor de muncă era tot mai mare, ca urmare a recrutării populației masculine pentru front. În același scop, erau absolviți de la obligația de a frecventa școala și copiii din clasele IV, V, VI, putând fi scutiți de frecventarea școlii chiar și elevii de clasa a III-a care erau mai dezvoltați din punct de vedere fizic și puteau ajuta la muncile agricole sau casnice. De asemenea, legea reglementa ca în situația în care învățătorul era înrolat, locul său să fie ținut de un suplinitor. Acesta putea fi, în cazul în care era vorba de o școală cu mai multe cadre didactice, dascălul care nu era chemat să îndeplinească serviciul militar sau învățătorii eliberați de obligațiile didactice ca urmare a anulării obligativității frecventării școlii de către cei din clasele a IV-a, a V-a, a VI-a (eventual a III-a)⁴. În cazul în care nu exista niciun învățător disponibil, se recomanda apelul la preotul paroh. Se preciza că acolo unde școala nu era ocupată în scopuri militare și învățătorul nu era înrolat, anul școlar putea începe în mod obișnuit, la data stabilită anterior. În cazul în care școala era ocupată în scopuri militare, se recomanda ca lecțiile să se desfășoare într-un alt local (casa comunală sau parohială, locuința învățătorului sau o casă privată)⁵. La rândul lor, ierarhii celor două biserici românești au preluat și adaptat recomandările ministeriale în (re)organizarea învățământului confesional în acele vremuri excepționale. Circulara Consistoriului gherlean nr. 7028 din 20 august 1914, de pildă, a prelucrat la nivelul diezei prevederile ordinului ministerial menționat⁶.

La începutul fiecărui an școlar au fost date dispoziții ministeriale și recomandări referitoare la obligația copiilor de a frecventa școala la fel ca în timpurile de pace, dar și la necesitatea implicării clerului în buna organizare și funcționare a învățământului. Circulara nr. 3432/1915 emisă în ședința consistorială ținută la Blaj pe 24 august 1915 aducea la cunoștința conducătorilor de școli, ultimele reglementări referitoare la *Frecventarea școlilor populare în anul școlar 1915–1916* cuprinse în ordinul ministerial nr. 7681 din 19 august 1915. În mare parte, aceste reglementări confirmau altele mai vechi, stipulate cu un an în urmă prin ordinul ministerial 3930 din 1914⁷. Pentru elevii claselor IV–VI și cei ai cursurilor agronomice anul școlar era mai redus, cuprins între 15 noiembrie și 15 aprilie⁸. Elevii cu vârsta cuprinsă între 9–14 ani de la școlile elementare, auxiliare și repetiționale, puteau beneficia din partea autorităților școlare locale de *concesiune*

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*. Mirela Popa-Andrei, *Ipostaze ale preotului în comunitățile românești din Transilvania în timpul Marelui Război* (infra: *Ipostaze ale preotului*), „Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca”, Series Historica, Anul LVI, 2017, p. 250–251.

⁶ „Dispozițiile ce le face Înaltul Ministru în ordinul prezent pentru învățătorii de la școlile de stat și comunele estindem și asupra învățătorilor și școalele noastre astfel, încât ordinul prezent fiecare să-l privească statut de al diezei pentru timpul războiului, sau până când vom face alte dispoziții”. A se vedea Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale (infra: SJCJAN), fond Episcopia greco-catolică, doc. 7028/1914, f. 1.

⁷ SJAAN, fond Parohia Greco-Catolică Bucurdea Vinoasă, dos. 1/1915, f. 39r.

⁸ *Ibidem*.

de la frecventarea cursurilor pentru a putea participa la lucrările agronomico-industriale, ale menajului de casă și la alte tipuri de lucrări ce serveau în scopuri de război. Această prevedere îi excepta însă pe elevii claselor a IV-a, a VI-a cotidiene din oraș, care, numai în cazuri absolut exceptionale puteau fi scutiți de frecventarea școlii în intervalul de timp cuprins între 15 noiembrie și 15 aprilie. Circulara Consistoriului din Gherla nr. 6972 din 30 septembrie 1915 făcea apel din nou la preoțime, la simțul datoriei, la „interesul ei pentru creșterea religioasă și cultura poporului nostru”, pentru a se îngriji să fie dotate școlile din toate parohiile cu suplinitori.

Pentru continuarea cât mai firească cu putință, în acele circumstanțe, a învățământului, se impunea ca dascălii înrolați să fie înlocuiți cu persoane calificate, capabile să gestioneze procesul de învățământ. Cei care au corespuns cel mai bine exigențelor cerute, mai ales sub aspectul formării intelectuale, în special în lumea satelor, erau preoții, învățătorii pensionați, studenții teologi sau preparandiali. În absența dintr-o parohie a învățătorilor pensionați sau a studenților, cei obligați să își asume responsabilități didactice au fost slujitorii altarului⁹. Situația deși ar putea părea oarecum paradoxală, a fost treptat unanim acceptată de societate și, în egală măsură, de către autorități, în condițiile de criză profundă generate de desfășurarea complicatului război. Astfel, după o lungă perioadă de limitare a implicării clerului în aspectele privind procesul educațional, în noul context politico-militar, preotului i se cere imperativ să-și asume din nou atribuții didactice.

Cu toate că de multe ori preoții au manifestat o anumită rezervă în asumarea procesului de suplinitură în școlile confesionale, motivând lipsa unei pregătiri adecvate, faptul că aveau numeroase alte obligații și îndatoriri, la solicitările insistente ale forurilor episcopale, presărate uneori cu amenințări, în cele din urmă au răspuns afirmativ¹⁰. Astfel în foarte multe cazuri, dascălii din școlile confesionale plecați pe front au fost înlocuiți de preoți. Iată spre exemplificare situația din episcopia greco-catolică de Gherla, unde, potrivit documentelor de arhivă, în anul 1915, în jur de 100 de preoți îi suplineau pe învățătorii plecați pe front¹¹. Și în protopopiatul greco-catolic al Reghinului, posturile vacante din școlile confesionale ca urmare a înrolării învățătorilor au fost suplinite de preoți, situație apreciată de vicarul general al arhidiecezei de Alba Iulia și Făgăraș, Alexandru Nicolescu într-o scrisoare adresată protopopului Simeon Zehan¹².

Efortul preoților a fost cunoscut și lăudat de însuși ministrul cultelor și instrucțiunii publice din guvernul de la Budapesta, care prin ordinul ministerial

⁹ SJCJAN, fond Episcopia greco-catolică, doc. 1195/1916, f. 10.

¹⁰ Mirela Popa-Andrei, *Ipostaze ale preotului*, p. 252–253.

¹¹ SJCJAN, fond Episcopia greco-catolică, Diverse, dos. 21/1915.

¹² Serviciul Județean Mureș a Arhivelor Naționale (infra: SJMSAN), fond Protopopiatul greco-catolic al Reghinului, dos. 127/1916–1917, f. 153. În ședința consistorială ținută pe data de 29 oct. 1917 la Blaj, se aprecia că „s-a luat spre plăcută știre înlocuirea învățătorilor înrolați cu preoți ca învățământul să nu stagneze” în protopopiatul Reghinului.

nr. 108.966 din 26 august 1916¹³ aprecia activitatea preoților pe tărâm școlar, mulțumindu-le pentru implicarea lor în menținerea continuității procesului de învățământ în timpurile dificile generate de războiul mondial. El promitea recompensarea financiară la sfârșitul anului școlar pentru toți preoții care aveau să mențină o instrucție sistematică în școlile parohiale, cu toate că legislația prevedea că erau datori a suplini fără nicio remunerație, întrucât învățătorii care serveau pe front își primeau salariile întregi ca și când ar fi fost în activitate¹⁴.

Cu toate că acest ordin arăta un interes sporit al ministrului Béla Iankovich pentru starea învățământului confesional românesc, propunând găsirea unor soluții în vederea funcționării neîntrerupte a școlilor, ultimul paragraf aducea în discuție posibilitatea înlocuirii unora dintre învățătorii români înrolați cu personal didactic din școlile de stat¹⁵. Cum în școlile de stat limba de predare era maghiară, se știe bine că majoritatea dascălilor din aceste școli erau vorbitori de limbă maghiară, prin urmare introducerea lor în școlile românești risca să pună în pericol tocmai caracterul național al învățământului confesional. A fost probabil un motiv în plus pentru ca forurile episcopale să treacă la o acțiune mai hotărâtă în vederea găsirii unor suplinitori potriviți din rândul elitei intelectuale românești.

Problema personalului didactic rămânea, așadar, una sensibilă. Redus numericește încă de dinainte de război, situație determinată de slaba finanțare din partea statului și de starea materială precară a comunităților rurale¹⁶, la această situație s-au adăugat apoi înrolările masive din rândul învățătorilor români, disproporționate în raport cu recrutările realizate în rândurile învățătorilor maghiari sau sași¹⁷. Învățătorul Emil Pocola din Bocșa Română, făcându-se exponentul nemulțumirilor, dar și doleanțelor învățătorilor confesionali români, trimitea pe data de 4 august 1914 Consistoriului gherlean o scrisoare în care solicita ca și ei să beneficieze de indulgența legii pentru a fi scutiți de serviciul militar la fel ca în cazul învățătorilor din școlile de stat. În data de 5 noiembrie 1914, protopopul Bistriței trimitea la episcopie două rapoarte, drept răspuns la circulara consistorială nr. 7895 din 26 octombrie cu privire la învățătorii obligați la gloate și concediați, respectiv cei din clasa B a glotașilor. Un raport cuprindea numele învățătorilor „cu titlul de scăpare”, iar celălalt conținea numele învățătorilor care se încadrau în clasa a II-a

¹³ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Sânger (infra: APORS), 1916, f. n., p. 94. „Cu mulțumită – afirma ministrul maghiar – recunosc cooperatiunea însuflețită, gata de jertfă, dovedită deja și până aici din partea numeroșilor noștri preoți întru provederea instrucțiunii populare”.

¹⁴ „Transilvania”, Anul XLVI, nr. 1–6, iulie 1915, p. 79.

¹⁵ APORS, 1916, f. n., p. 94.

¹⁶ Liviu Maior, *Doi ani mai devreme*, p. 151–152.

¹⁷ SJCJAN, fond Episcopia greco-catolică, doc. 6777/1914, f. 1: „Văzând cum învățătorii de stat ajunși la gloate, pe baza paragrafului 2, Cap. III a instrucțiunii de serviciu nr. 44, chiar când existența și viitorul patriei cere mobilizarea generală, se absolvă de sub obligământul de a merge la serviciul militar, dorim ca și noi învățătorii confesionali, cari togma așa credincioși fii ai patriei suntem ca și învățătorii de stat, să dobândim scutul și favoarea legilor în vigoare” (referire la legea nr. 857/1913).

de gloate. Rugămintea sa era însă aceea ca toți învățătorii să fie scutiți, deoarece și cei sași au fost dispensați pe motiv de „nedeprindere”¹⁸ (în mânăuirea armelor, *n.n.*, *M.P.A.*)

Potrivit unor estimări făcute chiar în vremea respectivă asupra procentului numeric al personalului didactic românesc mobilizat, aproximativ jumătate dintre profesorii și învățătorii români au fost încorporați și trimiși pe front într-un timp relativ scurt¹⁹. Încă din primele luni ale războiului au fost încorporați 357 învățători români ortodocși dintr-un număr total de 763 câți funcționau atunci în școlile confesionale ortodoxe²⁰. Din cercetările preliminare făcute cu privire la această problematică dorim să subliniem faptul că în primii ani de război (1914–1915) din dieceza Gherlei au fost înrolați circa 130–150 de învățători confesionali²¹. Se aprecia în epocă, că ar fi fost înrolați în total, peste 1000 dascăli români, din care cca 30 erau profesori la școlile secundare, restul fiind învățători²². Însă trebuie subliniat faptul că este prudent să ne raportăm cu circumspecție la aceste date, întrucât nu există până în prezent în istoriografia românească analize riguroase referitoare la acest subiect. La nivelul întregii Ungarii, situația personalului didactic înrolat până la mijlocul anului 1916 era, potrivit raportului ministrului Béla Jankovich, următoarea: dintr-un total de 23.115 învățători, 9.178 fuseseră înrolați până la data respectivă, reprezentând un procent de circa 40%, iar dintre aceștia 293 erau declarați decedați, fără a fi socotiți aici și cei dați dispăruți²³.

Investigarea surselor epocii (arhive, presă, jurnale) arată că autoritățile politice au promovat o oarecare politică de protejare a dascălilor. În general, ei au fost înrolați în corpul glotașilor sau concentrați în unitățile de muncă din spatele frontului, în cele de aprovizionare sau în rândul sanitarilor. Însă, pe de altă parte au existat și cazuri de dascăli și, în general, de intelectuali români care au luptat în prima linie, unii dintre ei jertfindu-și viețile încă din primele luni ale războiului pe câmpul de luptă, în sângeroasele confruntări de pe frontul galițian²⁴.

¹⁸ *Ibidem*, 8232/1914, f. 1.

¹⁹ Liviu Maior, *Doi ani mai devreme*, p. 145, 153.

²⁰ *Apud* Eugenia Bârlea, *Perspectiva lumii rurale asupra primului război mondial*, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2004, p. 142. În fapt în arealul mitropoliei ortodoxe de Sibiu funcționau 808 cadre didactice, însă dintre acestea 45 erau învățătoare.

²¹ SJCJAN, fond Episcopia greco-catolică, doc. 7192/1914, 8205/1914, 8207/1914, 8348/1914, 8407/1914, 8462/1914; Subfondul Diverse, Dos. 21/1915. Cercetarea noastră este în plină desfășurare, așa încât este posibil ca aceste date să sufere ușoare modificări ulterior, dacă vor apărea documente noi.

²² „Transilvania”, Anul XLVI, nr. 1–6, iulie 1915, p. 81.

²³ „Gazeta Transilvaniei”, 1916, LXXIX, nr. 129, p. 1. Pe data de 14 iunie 1916, Béla Jankovich, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice a prezentat în fața Camerei de la Budapesta datele statistice generale referitoare la starea școlilor elementare „poporale” și a personalului didactic din partea ungară a monarhiei. Din acest raport reiese și faptul că 4448 învățători erau scutiți iar 2171 erau eliberați.

²⁴ Printre cele mai cunoscute cazuri se numără cel al tânărului profesor Alexandru Bogdan de la Gimnaziul român din Brașov, apoi al profesorului de la Preparandia din Arad, Avram Sădeanu, învățătorul Horațiu Deac din Dej. În prima linie a luptat și Octavian Tăslăuanu, care a fost grav rănit și trimis apoi pentru recuperare la un spital din Sibiu. A reușit să dezerteze și să treacă granița în România. Vezi „Transilvania”, Sibiu, Anul XLVI, 1915, nr. 1–6, p. 81.

Glotașii erau soldații cu vârsta cuprinsă între 32–42 de ani, care nu făceau parte din serviciul militar fiind activ. Ei prestau doar munci auxiliare, precum repararea drumurilor și a podurilor, săparea tranșeelor. Erau așa-numiții geniști (germ.=sappeur), chemați sub arme numai în caz de mobilizare generală. Pe baza art. de lege XX/1886 se ordona tuturor celor obligați la gloate, născuți în răstimpul 1878–1890 sau celor considerați inapți pentru armată până la sfârșitul anului 1913, să se prezinte înaintea primăriei comunale pentru conscriere sau a autorității orașenești. Pentru legitimare aveau să arate cărticica de glotași, apoi aveau să fie clasificați după abilitați. Cei abili aveau să fie înștiințați despre timpul intrării lor în serviciu. Cei obligați la gloate, dar scutiți ca urmare a muncii pe care o desfășurau în societate erau împărțiți în 7 categorii²⁵. Cea de-a șaptea categorie era formată din preoții hirotoniți și profesorii din Seminariile teologice aparținând religiilor legal recunoscute. Prin urmare, învățătorii, nu se numărau între categoriile scutite de recrutare pentru armată. Ei au fost trecuți, totuși, în rândul funcționarilor publici, fapt pentru care au beneficiat, ei sau familiile lor, de plata integrală a salariului pe timpul cât serveau ca soldați.

Din cauza insuficienței personalului didactic²⁶, forurile episcopale au făcut numeroase demersuri pe lângă Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, pe lângă autoritățile locale, pentru a obține scutirea de serviciul militar a învățătorilor. Fondul arhivistic *Episcopia greco-catolică Cluj-Gherla* abundă în solicitări venite dinspre comunitățile locale, senatele școlare, preoți sau chiar învățători pentru scutire de la serviciul militar²⁷. Autoritățile ecleziastice au îndreptat spre Minister aceste cereri însoțite de justificări proprii. Rareori au primit răspunsuri favorabile. Totuși au fost și cazuri de scutiri la începutul anului 1915, când situația școlilor s-a agravat. De pildă în Arhidieceza ortodoxă de Sibiu până la jumătatea anului 1916 au obținut scutire de la serviciul militar 144 învățători. Dispensarea nu s-a dat pe timp nedeterminat, așa încât dacă interesele militare ale țării ar fi cerut, aceștia puteau fi oricând rechemați și trimiși pe front²⁸.

Pe lângă deficitul personalului didactic, sistemul școlar confesional, s-a confruntat, la scurt timp după izbucnirea conflagrației, și cu alte probleme majore, precum: transformarea, parțială sau totală în unele localități, a localurilor de școală în cazarme, sedii de comandă militară sau spitale pentru răniți. În aceste condiții,

²⁵ „Biserica și Școala”, 1914, XXXVIII, nr. 41, 12/25 octombrie, p. 339.

²⁶ Iată spre exemplificare situația personalului didactic din vicariatul Rodnei. Conform raportului vicarului Năsăudului, Al. Haliță, datat 7 noiembrie 1914, în cele 31 de parohii funcționau un număr de 51 învățători în învățământul elementar confesional. Dintre aceștia, la data respectivă 19 erau deja sub arme, iar alții 8 urmau a fi „asentați”, ceea ce însemna că în câteva școli nu mai rămânea niciun dascăl: Măgura, Maieru, Ilva Mare și Zagra. De asemenea, în Bistrița Bârgăului, Găureni, Hordou și Lușca nu existau învățători, iar Rodna-Veche nu trimisese nicio informare. SJCJAN, fond Episcopia greco-catolică de Cluj-Gherla, doc. 8251/1914, f. 1–2.

²⁷ *Ibidem*, doc. 6821/1914, 6601/1914, 7117/1914, 7140/1914, 7148/1914, 7817/1914, 7150/1914, 7153/1914, 8139/1914, 8555/1914 etc.

²⁸ „Transilvania”, Anul XLVI, nr. 1–6, iulie 1915, p. 81.

procesul școlar a trebuit să se desfășoare în alte edificii, publice sau private, iar uneori au trebuit să împartă același local cu soldații sau răniții²⁹. La acestea s-au adăugat alte aspecte, precum schimbarea timpului de instrucție și a perioadei vacanțelor, scurtarea anului școlar, comasarea claselor, slaba frecvență, ca urmare a creșterii sarcinilor și responsabilităților pe care copiii au trebuit să le preia în cadrul familiei și a gospodăriei, unde absența principalelor brațe de muncă, a bărbaților, capi de familie, plecați pe front s-a resimțit tot mai puternic³⁰. Toate acestea au produs grave disfuncționalități în procesul de învățământ atât în școlile de stat, dar mai ales în cele confesionale, unde situația era una critică încă din perioada precedentă declanșării războiului.

O situație aparte au avut-o școlile confesionale aflate în vecinătatea zonelor de conflict militar, precum cele din regiunea Sătmar-Maramureș. Dacă pentru o mare parte a episcopiei greco-catolice de Gherla, corespondența cu oficiile proto-popești sublinia rămânerea școlilor fără dascăli, în partea de nord-vest a acesteia, aflată în vecinătatea frontului răsăritean, situația era mult mai complexă. Protopopul Vișeuului, Ioan Coman, răspundea la mesajul circularei consistoriale gherlene nr. 7028 din 20 august 1914 două luni mai târziu (20 octombrie 1914). Raportul său prezenta imaginea unui teritoriu aflat într-o zonă de conflict militar: în toate parohiile din districtul său se aflau un număr mare de soldați, „care foarte des și pe neașteptate se încartiruesc” în școlile din parohiile din district și din această cauză învățământul fusese sistat³¹. O jumătate de an mai târziu, același protopop relatează la episcopie că, deși obținuse de la Minister aprobare pentru a nu se mai face cazări în școlile confesionale, hotărârea nu era respectată. Pe 1 martie 1915, când circa 1000 de soldați au poposit în zonă, preotul din comuna Vișeu de Sus a fost obligat să accepte cazarea și hrănirea acestora³². În continuare, protopopul înfățișa situația neplăcută în care se aflau comunele din districtul său „de la invazia muscalilor”, fiind obligate să suporte staționarea armatei cu toate consecințele ce decurgeau din acest lucru: lipsa de bucate, creșterea prețurilor, imposibilitatea funcționării școlilor.

²⁹ APORS, 1916, f. n., p. 55–56.

³⁰ Ana Victoria Sima, Mirela Popa-Andrei, *Children during a Time of War. A Transylvanian Perspective* în vol. *World War I in World War I – The other face of the war*, edited by Ioan Bolovan, Rudolf Gräf, Harald Heppner, Oana Mihaela Tămaș, Romanian Academy – Centre for Transylvanian Studies & Cluj University Press (print), 2016, p. 319–323.

³¹ SJCJAN, fond Episcopia Greco-catolică Cluj-Gherla, doc. 8070/1914, f. 1. „Groaza de care a fost cuprins poporul în urma intrării inamicului în Marmația nu a încetat, ci tot crește pentru că concentrarea miliției la Borșa, la Vișeu de Sus, pe Vasăr și la Poienile de sub Munte (Hadasmező), ocuparea plaiurilor de pe munții de către Galiția și cu deosebire către muntele Tomnatec peste care, mai cu seamă, se aude că ar voi a pătrunde o aripă a inamicului de către Kőrösmező pe la satul Bogdan către Hadasmező, care se află de la Leordina și Vișeu de Jos îndepărtare de 1½ oară; săparea șanțurilor de apărare între Vișeauă, mișcarea repede a trupelor în sus și jos ...trăsurile poporului toate în serviciul militar, funcționarea administrației și a oficiului poștal neregulată, calea ferată nerestaurată, toate acestea sunt semne că inamicul e în apropiere și că teritoriul de pe apa Vișeuului poate să devină arenă de luptă. Situația aceasta critică și nesiguranța ne-au răpit odihna și amorțește activitatea preoților cu deosebire în unele agende scripturistice”.

³² *Ibidem*, doc. 1649/1914, f. 1.

Ioan Ilieșiu, administratorul protopopesc al Șomcutei Mari, se adresa pe 27 octombrie 1914 Consistoriului școlar din Gherla, arătând că oficiul pretorial îi adusese la cunoștință că două săli ale școlii confesionale din localitatea sa de reședință (sala ședințelor și una de clasă) aveau să fie ocupate pentru internarea răniților. „Considerând, pe de o parte că prin aceea s-ar conturba învățământul”, iar pe de altă parte s-ar putea răspândi boli „ce poate s-au ivit în armată” și în rândul școlarii, solicita sprijinul episcopului în această cauză, mai ales că deja în cele 2 săli au fost plasate paturi și în scurt timp aveau să fie aduși primii răniți. Protopopul preciza faptul că în comună exista și școală de stat însă nu s-a pus problema ca acolo să fie internați răniți³³. Consistoriul a recomandat ferm continuarea prelegerilor atâta timp cât ele nu erau oprite de administrație, chiar dacă școala era ocupată pentru transformarea ei parțială în spital. Se recomanda, totodată, consultarea permanentă cu medicul, pentru ca acesta să informeze din timp când ar fi fost periculos pentru școlari să frecventeze școala³⁴. În Tășnad, însă Consistorul a aprobat sistarea instrucției și închiderea școlii confesionale, soluție propusă de senatul școlar de acolo „până la alte timpuri mai bune”³⁵.

Se înregistrează, așadar, în toți anii Marelui Război o preocupare constantă pentru rămânerea în funcțiune a școlilor confesionale. Chiar dacă a fost vorba mai mult de o supraviețuire a sistemului școlar în vreme de criză și nu de un progres efectiv, lupta elitei ecleziastice și intelectuale românești conjugată cu cea a populației civile a dat roade. Iar cel mai mare câștig a fost acela că, deși mulți dascăli erau mobilizați pe front, localurile școlare au fost pe alocuri distruse, frecvența școlară s-a redus semnificativ, calitatea procesului de învățământ a scăzut, însăși forurile episcopale limitându-și mult exigențele, totuși școala confesională românească, în cazul analizei noastre, nu și-a întrerupt activitatea. Locul învățătorilor a fost luat cu precădere de preoți, dar și de învățători pensionați sau studenți teologi/preparandiali care au oferit astfel continuitate procesului de învățământ. Supraviețuirea școlii în vreme de război, un război care părea interminabil, reprezintă o luptă simbolică pentru întoarcerea la normalitatea vremurilor de pace, o victorie a spiritului asupra instinctului barbar.

³³ *Ibidem*, doc. 8116/1914, f. 1.

³⁴ *Ibidem*, f. 3.

³⁵ *Ibidem*, doc. 8166/1914 f. 3. Răspunsul Consistoriului din Gherla din data de 4 noiembrie adresat protopopului Șarvadului, Demetriu Coroianu.